

מבוא למסכת קידושין

שיעור בישיבת 'אורות שאול'

ד"ר אלישיב שרלו, המחלקה לתלמוד, אוניברסיטת בר אילן

1. משנה קידושין פרק א

[א] האשה ניקנת בשלושה דרכים וקונה את עצמה בשתי דרכים...

ניקנת – בכסף ובשטר ובביאה. בכסף - בית שמי אומ': בדינר ובשוה דינר. ובית הלל אומ': בפרוטה ובשוה פרוטה. וכמה היא פרוטה? אחד משמונה באיסר האיטלקי.

וקונה את עצמה...

היבמה ניקנת... וקונה את עצמה...

[ב] עבד עברי נקנה... וקונה את עצמו...

[ג] עבד כנעני נקנה... וקונה את עצמו...

[ד] בהמה גסה ניקנת... ובהמה דקה...

[ה] נכסים שיש להן אחריות ניקנים בכסף ובשטר ובחזקה, ושאינן להן אחריות אינן ניקנים אלא במשיכה...

2. גאיוס, אינסטיטוציות, I, 109–128

(109) אולם בעוד שתחת סמכות (Potestas) נוהגים להימצא הן זכרים והן נקבות, הרי שלמרות (Manus) נכנסות נשים בלבד.

(110) בעבר, לפיכך, היו נכנסות הנשים למרות הבעל בשלוש דרכים: בשימוש (Usus), בלחם הכוסמין (Confarreatio), וברכישה (Coemptio).

(111) בדרך של שימוש הייתה נכנסת למרות הבעל... אלא שמוסד זה – מקצתו בוטל בחוקים מאוחרים, ומקצתו נמחה מעצמו מחמת אי-שימוש.

(112) בדרך של לחם הכוסמין נכנסות נשים למרות הבעל באמצעות... זכות זו מצויה בשימוש אף בזמננו: שכן הפלמינים הבכירים – של יופיטר, מארס וקווירינוס – וכן מלך-הקודש (rex sacrorum), אינם נבחרים אלא אם נולדו מנישואי כוסמין; ואף הם עצמם אינם יכולים להחזיק בכהונה ללא טקס קונפארטיו.

(113) בדרך של רכישה נכנסות הנשים למרות הבעל באמצעות מנקיפציה (Mancipatio), כלומר באמצעות מכירה דמה; שכן בנוכחות חמישה עדים לפחות, שהם אזרחים רומים בוגרים, ובנוכחות שוקל (libripens), קונה האיש את האישה הנכנסת למרותו...

(116) נותר לנו להסביר אילו אישים מצויים במעמד של מניקיפיום (117). (In mancipio) לפיכך, כל הילדים, בין ממין זכר ובין ממין נקבה, המצויים תחת סמכות הורה, יכולים להימסר על ידיו במנקיפציה באותו אופן שבו ניתן למסור עבדים במנקיפציה.

... (119) המנקיפציה היא, כפי שצינו לעיל, סוג של מכירה דמה; וזכות זו אף היא ייחודית לאזרחים הרומים. הדבר מתבצע כך: בנוכחות חמישה עדים לפחות, שהם אזרחים רומים בוגרים, ובנוכחות אדם נוסף באותם תנאים האוחז במאזני נחושת ומכונה "שוקל", הקונה במנקיפציה, בעודו אוחז בחפץ, אומר כך: "אני מצהיר כי אדם זה שלי הוא מכות זכות הקוויריטים, ויהא הוא קנוי לי בנחושת זו ובמאזני נחושת אלו"; לאחר מכן הוא מכה על המאזניים בנחושת ומוסר את הנחושת למוכר במנקיפציה, כחלף למחיר. (120) באופן זה נמסרים במנקיפציה הן עבדים והן אישים חופשיים.

גם בעלי חיים שהם בגדר "נכסי מנקיפציה" (Res mancipi) – ובכללם בקר, סוסים, פרדים וחמורים – וכן מקרקעין עירוניים וחקלאיים, שאף הם בגדר נכסי מנקיפציה, נוהגים להימסר במנקיפציה באותו האופן.

(121) בדבר אחד בלבד שונה המנקיפציה של מקרקעין מזו של שאר הנכסים: בעוד שאישי עבדים וחופשיים, וכן בעלי חיים שהם נכסי מנקיפציה, אינם יכולים להימסר במנקיפציה אלא אם הם נוכחים – עד כדי כך שהקונה במנקיפציה חייב לאחוז פיזית בדבר הנמסר לו (ומכאן השם "מנקיפציה", שכן החפץ נלקח ביד) – הרי שמקרקעין נוהגים להימסר במנקיפציה גם בהיעדרם.

(122) הסיבה לשימוש בנחושת ובמאזניים היא שבעבר השתמשו רק במטבעות נחושת: היו אלו ה"אָס", ה"דִּיפּוֹנְדִּיוּס", ה"סְמִיס" וה"קוואדראנס", ולא היה בשימוש כל מטבע זהב או כסף, כפי שניתן ללמוד מחוק שנים-עשר הלוחות. ערכם וכוהם של מטבעות אלו לא היה במספרם אלא במשקלם: שכן באותם זמנים ה"אסים" היו במשקל ליטרה, וה"דופונדיים" היו במשקל שתי ליטרות; מכאן נגזר השם דופונדיוס, כביכול "שני משקלים", שם שנשמר בשימוש עד היום. גם הסמיס והקוואדראנס היו שקולים לפי חלק יחסי למשקל; על כן, מי שנתן כסף בעבר לא היה מונה אותו אלא שוקל אותו; ומכאן העבדים המופקדים על ניהול הכספים מכונים "שוקלים" (Dispensatores), וכך הם נקראים עד היום...

(124) נבחן עתה כיצד אלו הכפופים לשלטונו של אחר משתחררים מאותה כפיפות (125). (Ius) ראשית נדון באלו המצויים תחת סמכות. (126) וכן באשר לאופן שבו משתחררים עבדים מן המרות, נוכל להבין זאת מתוך מה שביארנו לעיל בעניין שחרור עבדים (127). (Manumissio) אולם אלו המצויים תחת סמכות הורה, הופכים עם מותו לבעלי זכות עצמאית (Sui iuris)...

3. משנה עדיות, ד, ז

האשה מתקדשת בדינר ובשווה דינ' – כדברי בית שמי. ובית הלל או': בפרוטה ובשוה פרוטה. וכמה היא פרוטה?
אחד משמונה באסר האיטלקי.

4. משנה קידושין, ג, יב

כל מקום שיש קידושים ואין עבירה – הוולד הולך אחר הזכר. ואי-זה זה? [זו] כוהנת ולויה וישראל שנישאו לכהן
ולל[ו]י וליש'.

וכל מקום שיש קידושים ויש עבירה – הוולד הולך אחר הפגום שבשניהם. ואי-זה זה? אלמנה לכהן גדול, גרושה
וחלוצה לכהן הדיוט, ממזרת ונתינה ליש', ובת יש' לממזר ולנתין.

וכל מי שאין לה עליו קידושים, אבל יש לה קידושים על אחרים – הוולד ממזר. ואי-זה זה? זה שבא על אחת מכל
העריות האמורות בתורה ופסולות.

וכל מי שאין לה לא עליו ולא על אחרים קידושים – הוולד כמזה. ואי-זה זה? זה וולד שפחה ונכרית.

אולפיאנוס, 5, 3–8 (תרגום יאיר פורסטנברג)

- (3) קונו
- (4) לאז
- להב
- (5) אין
- (6) אין
- (7) אם
- היי
- מיד
- (8) במי
- היל
- ה"א

משנה יבמות, ד, יג

אי-זה הוא ממזר? כל שאר בשר שהוא "בל יבוא", דברי ר' עקיבה.

שמעון [ה]תימני או': כל שחייבין עליו כרת בידי שמים. והלכה כדבריו.

ר' יהושע או': כל שחייבים עליו מיתת בית דין.

אמ' שמעון בן עזיי: מצאתי מגילת יחסים בירושלם וכתוב בה 'איש פלוני ממזר מאשת איש'. לקיים דברי ר' יהושע.

להרחבה: Furstenberg, Y. 2024: 'Rabbinic Evidence for the Spread of Roman Legal Education in the Provinces', *Law and History Review* 42, 713–34

תוספתא כתובות, ד, ט

דרש הלל הזקן לשון הדיוט. כשהיו בני אלכסנדריא מקדשין נשים, אחר בא וחוטפה מן השוק, ובא מעשה לפני חכמים בקשו לעשות בניהן ממזרין. אמ' להם הלל הזקן: הוציאו לי כתובת אמותיכם. הוציאו לו, וכתוב בה: כשתכנסו לביתי תהיו לי לאנתו כדת משה וישראל.

פילון האלכסנדרוני, על החוקים לפרטיהם, ג, 72–73 (מהדורת סוזן דניאל-נטף)

(72) יש הסוברים שעל הגבול שבין הפיתוי לניאוף נמצאת הפגיעה בכלה: אם בא אליה איש אחר במרמה או באלמות, כשכבר נערך הסכם האירוסין ובטרם הושלמו הנישואין. אבל לשיפוטי גם זה סוג של ניאוף, שהרי ככוח הנישואין כן כוח ההסכם שבו נכתבים שמות האיש והאשה ושאר הפרטים בדבר זיווגם. (73) משום כך ציוותה התורה לסקול את השניים, אם אכן היו תמימי דעים ושמו פניהם אל מעשי העוולה בלב אחד ממש. שהרי אם לא הונעו בכוח אותן העצות, אי-אפשר לחשוב שהם שותפים בעוול, כאשר אין שותפות ביניהם.

מתוך: מ' קיסטר, 'מפילוטס ועד הלל: הפרת הסכם קידושין בקרב יהודי מצרים בתקופה ההלניסטית והרומית', תרביץ, עג (תשס"א) 12 (TM 44620) p.polit.iud.4_1 לינואר 134 לפנה"ס בהרקלאופוליס

לארכונ
אירסת
אותה וא
לא רק
[התורה]
ניקאיה
לצוות
שאני כ

- 75 ועל הזונות הנעסה בתוך העם והמה ב[ני זרע]
76 קדש משכתוב קודש ישראל ועל בה[מתו הטהורה]
77 כתוב שלוא לרבעה כלאים ועל לבוש[ו כתוב שלוא]
78 יהיה שעטנו ושלוא לזרוע שדו וכ[רמו כלאים]
79 [ב]גלל שהמה קדושים ובני אהרון ק[דושי קדושים]
80 ואתם יודעים שמקצת הכהנים ו[העם מתערבים]
81 [והם] מתוככים ומטמאים את זרע[ו הקודש ואף]
82 את זרעם עם הזונות כ[י לבני אהרון]

4Q513

שוליים עליונים

- 0] ואין
1 להגיעם בטהרת הקודש כיא טמאות המה [וגם נושאים זונות]
2 בעלות לבני הנכר ולכול הזונות אשר יקנה איש ובכסף [אין]
3 ראו לו להאכילם מכול תרומת הלה[ם והמה ל]נה וללחם [לו]
4 ולבני הלאכו ולכפר (במה) לרצון על ישראל אל ואין להבי[אם אל]
5 הזונות מאכיליהם נשא עוון כי החל כהונתו בניהחזי זבח [כיא]
6 המה משיאים עוון אשמה בחללם [את]
7 ומח[ם] [] ים [] לו

יוספוס, קדמוניות היהודים, ד

בהגיע בחור
שאין ברצונם
את בעלה ה
עלידי אהב
להיות בעל
ההפקרות, ש
לצידקות, א

תוספתא מסכת כתובות (ליברמן) פרק ה הלכה א

זו משנה ראשונה רבותינו אמרו אין האשה בת ישראל אוכלת בתרומה עד שתכנס לחופה והיבמה עד שתיבעל אם מתה בעלה יורשה אמ' ר' מנחם בן נפח משם ר' ליעזר הקפר מעשה בר' טרפון שקידש שלש מאות נשים להאכילן בתרומה שהיו שני בצרות וכבר שלח יוחנן בן בגבג אצל ר' יהודה בן בתירה לנציבין אמ' לו שמעתי עליך שאתה או' ארוסה בת ישראל המאורסת לכהן אוכלת בתרומה שלח לו ואמ' לו מוחזק הייתי בכך שאתה בקי בחדרי תורה לדון קל וחומר אי אתה יודע ומה שפחה כנענית שאין ביאתה קונה אותה לאכול בתרומה כסף קונה אותה להאכילה בתרומה בת ישר' שהביאה קונה אותה להאכילה בתרומה דין הוא שיהא כסף קונה אותה להאכיל' בתרומה אבל מה אעשה שהרי אמרו חכמים אין ארוסה בת ישראל אוכלת בתרומ' עד שתכנס לחופה אם מתה בעלה יורשה

shiviche@gmail.com